

PRÁVNÍ DĚJINY

PŘEDNÁŠKA Č. 6

PRÁVNÍ SUBJEKTIVITA, MANŽELSKÉ A RODINNÉ PRÁVO

Do r. 1620

Právní subjektivita

= způsobilost k právům a povinnostem, schopnost vystupovat jako subjekt práva a nikoli jako jeho objekt, a svým jednáním pro sebe nabývat různá práva a povinnosti

Jako dnes, i ve starém českém právu vyžadováno, aby lidé splňovali určité předpoklady k tomu, aby mohli právně jednat s předem zamýšlenými právními důsledky tohoto jednání. Ve středověkém právu byla právní způsobilost odlišná u různých sociálních skupin, stejně jako u mužů a žen. Na postavení jedince ve středověké a raně novověké společnosti závisel rozsah jeho politických, majetkových a jiných práv.

Politická práva – jen v rukou privilegovaných, vliv na vlastnictví nemovitostí

Postavení se odvíjelo primárně od narození, tedy od postavení otce, ale možná jistá prostupnost společenskou hierarchií – propuštěný poddaný se mohl stát měšťanem, měšťan šlechticem (nobilitace – povýšení do šlechtického stavu panovníkem, viz hrabata Šlikové) x ponížení či povýšení prostřednictvím sňatku:

„Když člověk urozený ženu chudého řádu pojme (jakož se často přiházie), buď městků nebo sedlsků, by pak kmetičnú svú pojal... jest již řádu svého povýšila skrze muže, a řád sedlský v řád vladýcký nebo panský proměnila... Ale ne tak zase když sobě žena urozená muže neurozeného pojme... neb žena se po muži šlechtí, ale muž po ženě nic, jako děti ne po mateři, než po otcí“¹

Podmínky právní způsobilosti:

- Osobní svoboda: jen lidé osobně svobodní mohli nabývat nemovité statky a měli přístup k výkonu politických práv
- Příčetnost: dle stavovského práva osoby zjevně nepřičetné nebyly způsobilé k právnímu jednání, a to i přesto, že neexistovala instituce zbavení svéprávnosti pro nepřičetnost
- Věk: zjišťování fyzickým ohledáním, pokud chyběly jiné doklady, různé hranice dospělosti, v 16. století hranice dospělosti 20 let u mužů, u měšťanů 18 let, u žen 15 let, žena nabyla svéprávnosti rovněž sňatkem, muž i přes uzavření sňatku, pokud se majetkově neosamostatnil, omezen v rozhodování vůlí svého otce, volná dispozice jen s majetkem manželky. Na Moravě dříve než v Čechách dána přednost vymezení hraničních let před fyzickým ohledáním (od 14 do 18 let): *„Ale aby ten posměch sňat byl, léta pacholík panský má v 16 letech, děvečka šlechtična ve 14, zemanský pacholík v 17 a děvečka v 15, sedlský pacholík v 18 a děvečka v 16.“²* Ve výjimečných případech možno požádat o tzv. **propůjčení let k právnímu jednání** (zplnoletnění, ale jen dočasné, vázáno konkrétním jednáním). Do českého zemského práva

¹ JIREČEK, H. M.: Viktorina ze Všehrd O právích země české. Praha 1874, s. 223-224.

² BRANDL, K.: Kniha Tovačovská. Brno 1868, s. 111.

termín zletilosti zaveden zemským zřízením z roku 1549 – bez rozdílu pohlaví 20 let, dosažení věku se prokazovalo písemnými důkazy nebo svědky, ohledání jen v případě důkazní nouze. V městském právu hranice zletilosti stanovena již dříve tzv. hraničním věkem, u chlapců na 14 let a u dívek na 12, později zvyšována, Koldínova městská práva u chlapců 18 a u dívek 15 let.

- **Pohlaví:** omezení především v rovině veřejnoprávní – nemožnost žen účasti na politických právech, ve sféře soukromoprávní nebyly výrazně omezeny, do jisté míry omezeny jen ženy v závislém postavení jako členky nedílu podřízené moci otce či manželky. V majetkoprávní oblasti žena mohla nabývat vlastnictví a s majetkem svobodně disponovat, být poručnicí nezletilých dětí, v manželství ale podrobena moci svého muže, který se stal vlastníkem jejího věna. V trestním právu ženy znevýhodněny v tzv. pohlavních deliktech
- **Čest a její zachování (= dobrá pověst):** měla dopady do právní i společenské roviny. Osoby bezctné - nemanželský původ, výkon některých povolání, osoby trestané pranýřem nebo zmrzačením, řada deliktů trestána ztrátou cti, ztráta cti dlužníka do zaplacení dluhu. Možnost získat ztracenou čest zpět rozsudkem nebo milostí panovníka.

Zastoupení osob nezpůsobilých nebo omezených ve svéprávnosti:

Jednání poručníků – nejčastěji nejbližší příbuzný, i žena. Mocný poručník – nepodléhá kontrole při nakládání s majetkem x věrný poručník – po dosažení zletilosti poručence musí poručník svou správu jeho jmění vyúčtovat. V městských právech poručníci mocní x věrní (trojí – pokrevní poručníci, poručníci z kšaftu a poručníci určení soudem). Poručníkem nad poddanými nezletilci ze zákona vrchnost, která spravovala i jeho majetek (sirotčí truhlice).

Jméno: pro odlišení jednotlivých osob, dlouho jen jméno osobní (Václav), nikoli přízvisko (Klatovský), pokud některá ze stran označena jen přízviskem, takový úřední úkon považován za zmatečný. Z přízvisek se postupně vyvinula příjmení, ale ta ustálena až v 18. století. Šlechtické predikáty – „z“, „von“ – v českých zemích ve 12. století.

Právo rodinné a manželské

Právní úprava manželství v českém feudálním právu pod vlivem církve a pod vlivem kanonického práva, naráželo na dobové kmenové zvyklosti (únos nevěsty, její koupě nebo zapuzení), snaha panovníků svěřit institut manželství církvi – viz 992 Boleslavova práva udělená pražským biskupům, možnost rozloučit ta manželství, která byla „proti svatému zákonu uzavřena“. Dekreta Břetislavova (viz dokument). Manželství pokládáno za svátost až po 4. lateránském koncilu 1215, závazek vzniklý z manželství již není jen smlouvou mezi mužem a ženou, ale i mezi snoubenci a Bohem – nerozlučitelnost (zpochybněno u nekatolických církví). Preferovanou formou sňatek církevní a veřejný (zásnuby = veřejný slib uzavřít manželství pronesený před svědky, trojí ohlášky = zveřejnění, aby veřejnost mohla upozornit na možné překážky uzavření sňatku (blízký příbuzenský poměr, jiné trvajících manželství, impotence, nedostatek věku). Pro méně závažné překážky bylo možno získat dispens od papeže.

Možnost rozloučení manželství – právoplatně uzavřené manželství nerozlučitelné, výjimka v případě, že nebylo tzv. konzumováno (neproběhl pohlavní styk) – v takovém případě rozloučeno buď vstupem jednoho z manželů do kláštera nebo papežským dispensem. Možný rovněž rozvod od stolu a lože – manželství oficiálně trvalo dál, nebylo možno uzavřít nový sňatek, ale manželé zproštěni povinnosti spolu žít.

Problémem **tajné sňatky** uzavřené jen na základě soukromého slibu snoubenců bez účasti kněze, definitivně zakázány po tridentském koncilu. Do té doby teoretická možnost tajný sňatek uzavřít, nicméně obtížné prokazování, pokud byl beze svědků – sňatek neměl právní účinky, pokud ho jeden

z manželů popřel, to neplatilo, pokud manželé spolu prokazatelně žili. Pokud soud uznal existenci tajného sňatku, následoval příkaz ke sňatku veřejnému, tedy církevnímu.

Manželské majetkové právo: věno nevěstino (přinášela žena do manželství a stalo se majetkem manžela po uzavření sňatku, žena na něj neměla dále nárok) x **věno vdovské = obvěnění**: zajišťoval muž ženu pro případ své smrti, hodnota odvozována od výše věna, které žena do manželství přinesla v poměru 1:2,5, v případě vdovce, který si bral pannu, věno vyšší, pokud si bral vdovu, pak nižší. **Jitřní dar**: dával manžel novomanželce o naplněné svatební noci, symbolická náhrada za ztracené panenství. Kromě věna, kterým disponoval manžel, ale žena mohla i v manželství disponovat svým vlastním majetkem, neručila svým majetkem za dluhy manžela.

Nezletilé děti – pod otcovskou mocí, jedná za ně otec nebo poručník (viz výše). Horší postavení nemanželských dětí (bezectné), jejich postavení se lišilo podle postavení jejich otce, rovněž vliv toho, zda pocházely z trvalého konkubinátu (nesezdaného soužití rodičů) nebo z náhodného spojení, z cizoložství. Nemanželský původ dětí mohl být legitimován jen následným sňatkem rodičů, milostí panovníka nebo papeže. Nemanželské děti nepatřily do rodiny svého otce, ten k nim neměl vyživovací povinnost, teprve v 16. století dle zemských zákonů nemanželské děti šlechticů podřízeny jejich otcovské moci, ale v postavení poddaných, nikoli legitimních potomků.

Po r. 1620

Právo manželské a rodinné:

Až do poloviny 18. století doménou církve, změna až s **manželským patentem Josefa II. z r. 1783** – sekularizace manželství, sňatek prohlášen za občanskou smlouvu, jejíž vznik, obsah a zánik má upravovat zákon a na základě zákona o něm rozhodovat světské soudy. Na úpravu josefinskou navázal občanský zákoník (ABGB) – manželské záležitosti řešil jen v oblasti občanského práva, manželství se zakládalo smlouvou, v níž *„dvě osoby různého pohlaví projevují podle zákona vůli, že budou žít v nerozlučném společenství, děti ploditi, je vychovávat i poskytovat si vzájemnou pomoc“*. Zachována však formální konfesní úprava uzavírání manželství – manželství uzavírána před církevním hodnostářem, církevní správci vedli matriky, různé právo platilo pro různá vyznání, manželství katolíků nebylo možno rozvést. Od r. 1870 obligatorní světská forma uzavření sňatku v případě, že snoubenci nenáleželi k žádnému ze států uznaných náboženství. K uzavření manželství zpočátku nutný **souhlas orgánů politické správy. Překážky uzavření sňatku** – osobní – nemohli jej uzavřít zuřiví, šílení, blbí a nedospělí + nedostatek nutných příjmů, neudělení svolení příslušníkům ozbrojených sborů, špatné mravy, přinucení, fyzická nezpůsobilost plnit manželské povinnosti, různost náboženství, příbuzenství, cizoložství, vražda manžela, formální nedostatky při uzavření manželství...

Do manželského práva v 19. století v případě katolických manželství zasáhl r. 1857 konkordát mezi habsburskou monarchií a papežským stolcem- v manželských věcech katolíků opět rozhodovaly církevní soudy (trval do přijetí tzv. květnových zákonů v r. 1868).

Majetkové manželské právo: uzavírány svatební smlouvy, nutná forma notářského zápisu, týkaly se majetkového postavení budoucích manželů – věno, obvěnění, společné vlastnictví manželů, dědění – manželé si mohli odkázat navzájem ¾ majetku, ¼ musela připadnout zákonným dědicům.

Postavení manželů: muž hlavou rodiny, právo vést domácnost a povinnost poskytovat manželce a dětem přiměřenou výživu a podle potřeby je zastupovat. Manželka byla povinna následovat muže při změně bydliště a pomáhat mu. Otec měl zvláštní postavení i vůči dětem - rozhodování o jejich přípravě na povolání a volbě povolání a správa majetku.

Změny rodinného práva za 1. ČSR: po vzniku ČSR problém s vlivem církve na manželské záležitosti, obtížné formování novely – nutnost kompromisů mezi radikálními názory prosazujícími úplné vyloučení vlivu církve na manželské a rodinněprávní vztahy a požadavky převážně slovenských a lidoveckých poslanců usilujícími o zavedení fakultativní možnosti církevních sňatků.

Manželská novela (zákon č. 320/1919):

- **rozluka a její důvody** (rozluka i pro katolická manželství, důvody: cizoložství, právoplatné dosouzení do žaláře, zlomyslné opuštění manžela, úklady o manželův život, zlé nakládání, zhýralý život, duševní choroba, hluboký rozvrat manželství, nepřekonatelný odpor)
- **fakultativní forma uzavření manželství** (církevní, světská)
- **vyhlášky** jako předpoklad uzavření sňatku (oznámení, že dané osoby hodlají uzavřít sňatek – vyvěšení na úřední desce, církevní na bohoslužbě).

Rodinné právo po roce 1939

norimberské zákony o zákazu uzavírání sňatků mezi osobami árijského a neárijského původu

Rodinné právo po roce 1945

Možnost zrušit a měnit soudní rozhodnutí o rozvodu a rozluce z doby nesvobody, pokud osoba o rozvod či rozluku žádala z důvodné obavy před hrozcí národní, rasovou nebo politickou persekcí.

Uznávání rozhodnutí v manželských věcech vydaných soudy nebo úřady v cizině

Zákon o právu rodinném (265/1949):

- oddělení od občanského práva, rodinné právo jako samostatné odvětví práva
- neobsahuje institut zasnoubení ani vyhlášek
- nemá charakter smlouvy – souhlasné prohlášení muže a ženy před národním výborem
- obligatorní civilní sňatek
- možnost a podmínky rozvodu (společenský zájem)
- nově institut zákonného majetkového společenství manželů
- rovnost manželských a nemanželských dětí, rovnost rodičů v rodičovské moci

Zákon o rodině z roku 1963

- neupravoval majetkové vztahy manželů (v občanském zákoníku – bezpodílové spoluvlastnictví manželů)
- institut práv a povinností rodičů k dětem, povinnosti manžela matky, který nebyl otcem dítěte, ale žil s matkou ve společné domácnosti
- ustanovení o sociálněprávní ochraně mládeže, rozšíření oprávnění národních výborů při kontrolní činnosti výchovy mládeže
- postup při určování otcovství